

EİRENE’NİN SALTANATI DÖNEMİNDE BİZANS ANADOLU’SUNUN SAVUNMASI*

James A. ARVITES

Öz

İmparatoriçe Eirene ve oğlu VI. Konstantinos saltanatı boyunca Bizans, Doğu’da yükselen bir Arap tehdidiyle uğraştı. Bu dönemde, özellikle sınırlar, Bizans-Arap askerî politikasında önemli bir yere sahiptir. Askerî politikalar çerçevesinde sınırlar, VIII. yüzyıl boyunca Arapların sürekli saldırıları altında kaldı. İmparatoriçe Eirene (780-802), bu saldırılara karşı koymaya çalıştı. Bu zor zamanlarda, Bizans büyük toprak kayıpları yaşamadı ve imparatorluk savunmaları sağlam kaldı. Nitekim bu çalışma, İmparatoriçe Eirene saltanatı döneminde Bizans-Arap ilişkilerini açıklar.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Bizans, Eirene, Savunma, Müslüman Araplar.

Abstract

THE DEFENCE OF BYZANTINE ANATOLIA DURING THE REIGN OF IRENE (780-802)

During the reigns of Empress Irene and her son Constantine VI, Byzantium strived with an increasing Arab menace in the East. In this process, specially the frontier district have an important position in Byzantium and Arab military policy. The frontier district as part of military policy constantly remaned under pressures of the Arabs throughout the VIIIth. century. Empress Irene (780-802) tried to counteraction this attacks. In this difficult times Byzantium suffered no major territorial losses and the imperial defenses remained intact. In fact this study examines the relations of Byzantine-Arab in the period of the reign of empress Irene.

Key Words: Anatolia, Byzantium, Eirene, Defence, Muslim Arabs.

* “The Defence of Byzantine Anatolia During the Reign of Irene (780-802)”, *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, ed. Stephen Mitchell, B.A.R 1983, s. 219-236.

Anadolu'daki Bizans-Arap sınırı, VIII. yüzyıl boyunca sürekli savaflara sahne oldu. Eirene ve oğlu VI. Konstantinos'un saltanatının 22 yıllık süresince [780-802] Bizans, Batı'da Frank Krallığının güçlü bir yükselişiyile, dinî tartışmalarla, iç karışıklıklarla ve Doğu'da yükselen bir Arap tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Abbasî Halifeliği ve Bizans arasındaki düşmanlığın şiddetlenmesiyle Anadolu, sürekli Arap saldırılarına maruz kaldı. Bu yüzden, Asya themalarında büyük imparatorluk ordu gruplarının yerleştirilmesi gerekiydi. Bizans'ın dikkatini ve insan gücünü Anadolu'ya yönlendirmesinden dolayı İmparatorluk, Balkanlardaki Bulgar ve Slav hareketlerine etkili bir şekilde karşı koyamadı ve İtalya'da, politikalarını ve nüfuzunu kabul ettirmek için etkisizdi.

VIII. yüzyılda Bizans Anadolu su ve Arap halifeliği arasında kabaca, Toroslar ve anti-Toros sıradağları boyunca uzanan doğal bir sınır ortaya çıktı. Bizans ve Araplar arasında Loulon, Adata [Hadath], Kamacha [Kemah] ve Tyana [Niğde] gibi kilit stratejik sınır kaleleri sürekli el deđiştirdi¹. Sadece üç büyük geçit, Toros ve anti-Toros sınırına ulaşmaktaydı. Anadolu içlerine ulaşımı sağlayan anayol Kilikya geçitlerindeydi². Kilikya geçitlerinin erişilmez ve yüksek kuzeybatı bölgesinde yer alan önemli Loulon kalesi, Tyana yoluna kadar Tarsus'a hâkimdi³. Loulon'a sahip olmak, hem Bizans hem de Araplar için önemliydi. İbn Hurdazbih'e göre Loulon, Konstantinopolis'in Asya'daki kırsal kesimlerine sadece 431 mil uzaklıktaydı⁴. Fakat sadece birkaç Arap akını, Ege Denizi kıyılarına ve Boğaziçi'ne ulaştı⁵. Akıncıların çoğu, genellikle anayolları takip ederek Lykaonia, Isauria ve Kappadokia'ya sık sık saldırılarda bulundular⁶. Ancak nadiren bazıları daha uzak batıya Dorylaion [Eskişehir], Ikonion [Konya] ve Amorion [Hisarköy]'a ulaştı⁷.

İkinci akın rotası, Adata'dan anti-Toros Dağları üzerinden Kappadokia'ya oldu. Genellikle Arap akıncıları, Caesarea [Kayseri]'ye ilerledi; ardından kuzeye

¹ Arnold Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, London 1973, s. 108.

² W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, s. 77, 186, 216, 330n, 339, 343, 351, 449; Anthony R. Santoro, "Byzantium and the Arabs during the Isaurian Period 717-802 A. D.", Ph. D. dissertation, Rutgers University 1978, s. 200; Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, s. 108.

³ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 342-343.

⁴ G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 134-135.

⁵ Hélène Ahrweiler, "L'Asie Mineure et les invasions arabes (VII-IX siècles)", *Revue Historique*, sayı 227 (1962), s. 10.

⁶ Aynı yer.

⁷ Theophanes, *Chronographia*, A. M. 6259, 6271, ed. C. de Boor, Hildesheim 1980, 1: 351, 452.

ve batıya Galatia'ya, bazen Ankyra [Ankara]'ya ya da Paphlagonia ve Karadeniz limanları Sinope [Sinop] ve Amastris [Amasra]'e devam etti. Adata, Germanikeia [K. Maraş]'nın kuzeybatı girişine, önemli Arabissos [Afşin] ve batı kalelerine geçişi kontrol etmekteydi⁸.

Arap akıncıları tarafından kullanılan üçüncü geçiş güzergâhı, Euphrates Nehri [Fırat]'nin sağ kıyısında kurulmuş olan Melitene [Malatya]'den başlamaktaydı. Bu noktadan, anti-Toros geçidinden hareket ettikten sonra düşman akıncıları, üç farklı yöne gidebilmekteydi. Birinci güzergâh, doğrudan batıya Arabissos'a ve daha sonra Caesarea ve Kappadokia'ya ilerlerken bir diğeri, kuzeybatıya Sebasteia [Sivas]'ya ve üçüncü güzergâh ise Yukarı Euphrates vadisi içinden Kamacha ve Trebizond [Trabzon]'a ulaşmaktaydı⁹.

Bizans, kalabalık ordular ile üç büyük istila geçiş noktasını kapatmak için hiçbir ciddi teşebbüste bulunmadı. Bizans askerî stratejistleri, bunu yapmak için girişilen herhangi bir çabanın düşmanın kendilerine üstünlük sağlayabileceği ihtimalinden korkmuş olabilirler ki bunun yerine bir “takip etme” planı uygulandı. Arap akıncıların herhangi bir karşı koymayla karşılaşmadan imparatorluğa girmesine müsaade edildi. Bizans askerî yıllıkları, imparatorluk ordularına düşman güçlerini “gizlice takip etmelerini”, ancak özellikle düşman kuvvetleri eşit ya da daha güçlü ise meydan muharebelerinden kaçınmalarını öğretmiştir. Dahası Anadolu'nun derin iç kısımlarına aşırı yayılmış Arap kuvvetleriyle savaştan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Çünkü umutsuz ve kısırlanmış insanlar daha çetin savaşır. Bizans kuvvetleri, pusu, hile ve “arazi yakma”¹⁰ stratejileri ile işgale karşı koyma konusunda eğitildiler¹¹. Son olarak yıllıklar, bir düşman ile çarpışmaya girmek için en iyi zamanın onların ganimetlerle topraklarına dönerken olduğunu bildirmektedir.

VIII. yüzyılda Bizans, Arap akınlarına karşı bir erken uyarı sistemi geliştirdi. Toros Dağlarındaki Argaios [Arguvan] ve Loulon'dan Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayına Anadolu'nun dağ zirveleri boyunca bir dizi uyarı işareti

⁸ Ahrweiler, “L'Asie Mineure et les invasions arabes”, s. 9; J. G. C. Anderson, “The Road-System of Eastern Asia Minor”, *Journal of Hellenic Studies*, sayı 17 (1897), s. 27-28; Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, s. 109.

⁹ a.g.e.

¹⁰ Bir bölgeden çekilen ya da ilerlerken düşmanın kullanabileceği her şeyi yakıp yıkmaya yarayan askerî bir stratejidir. İstilaçılara yakılarak bırakılan yerleri ifade eder.

¹¹ Anonymous, *περὶ παραδρομῆς πολέμων*, in *Leonis Diaconis Historiae*, ed. C. B. Hass, Bonn 1828, s. 192-193; Leo VI *Tactica*, PG 107: 932, 933, 956, 977; Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, s. 109-111.

[işaret ateşleri] konuldu. Bu sistem ile Başkent, birkaç dakika içerisinde düşman saldırılarına karşı bilgilendirilebilecekti. Sistem, aynı zamanda Bizans eyalet yöneticilerine sivil nüfusun, güvenli bölgelere tahliyesi için de zaman kazandırmaktaydı¹².

Diğer yandan Araplar da Bizans İmparatorluğu ile olan kuzeybatı sınırını düzenledi ve takviye etti. Arap akıncılarının buldukları sınır bölgeleri, Arap literatüründe “engel olmak, savunmak ve korumak” anlamlarına gelen “Avasım” ya da “Savunma” şehirleri olarak adlandırıldı. Bu savunma hattındaki ana kent Antiochia [Antakya]’yaydı. Avasım, Antiochia’dan Euphrates üzerindeki Balis Samosata [Samsat] ve Manbij [Menbic]’e şehirlerine kadar bir bölge oluşturmaktaydı. Yakın Bizans sınırı boyunca *Thighur* adı verilen hisarlar inşa edildi. Bu savunma hattı boyunca en önemli şehir, Kilikya geçitlerine yakın konumlandırılmış ve Toros Dağlarına ana geçit olan Tarsus’tu¹³.

V. Konstantinos (741-775) ve oğlu IV. Leon (775-78)’nin hükümdarlığı döneminde, ilk saldırı girişimleri Bizans kuvvetleri tarafından gerçekleştirildi. Arap iç isyanlarından faydalanan V. Konstantinos, güçlerini Toros Dağlarına yönlendirdi ve geçici olarak Germanikeia, Melitene [Malatya] ve Theodosiopolis (Erzurum)¹⁴’i ele geçirdi. Konstantinos, muhtemelen, bu önemli kaleleri kalıcı olarak elde tutma niyetinde değildi. Bu seferlerin amacı, Anadolu’ya yönelik saldırıların başlangıç noktalarını yok etmektir.

Bizans kuvvetleri, IV. Leon’un hükümdarlığı boyunca yıkıcı saldırılarına devam etti. 776’da imparatorluk orduları, Kilikya Geçitlerini geçerek Samosata’ya kadar olan şehirleri yakıp yıktı¹⁵. İki yıl sonra daha büyük bir Bizans kuvveti, Germanikeia civarındaki bölgeyi talan ettikten sonra Adata’ya başarılı bir saldırı gerçekleştirerek savunma surlarını yıktı¹⁶.

¹² Cedrenus, *Chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn 1838-1839, 2: 274; Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 352-353.

¹³ E. A. Belyaev, *Arabs, Islam and the Caliphate in the Early Middle Ages*, çev. Adolph Gourevitch, New York 1969, s. 225-226.

¹⁴ el-Belazurî, *The Origins of the Islamic State*, I, çev. Philip Khuri Hitti, New York 1916, s. 294-295 [Bundan böyle el-Belazurî]. Nicephorus, *Opuscula Historica*, ed. C. de Boor, Leipzig 1880, s. 62; Theophanes, *A. M. 6237, 6243*, de Boor, 1: 422, 427.

¹⁵ Ghevond, *Histoire des guerres et des conquêtes des Arabes en Arménie*, çev. V. Chahazarian, Paris 1856, s. 150 [Bundan böyle Ghevond].

¹⁶ el-Taberî, *A. H. 161, 162*, çev. E. W. Brooks, “The Byzantines and Arabs at the time of the Early Abbasids”, *English Historical Review*, sayı 15 (1900), s. 735 [Bundan böyle Taberî]; Theophanes, *A. M. 6270*, de Boor, 1: 451.

Başarılı Bizans saldırıları, Halife el-Mehdi (775-785)'nin dikkatinden kaçmadı. Mevcut lider, Toros sınırındaki askerî operasyonların yönetimini bizzat üstlendi. el-Mehdi'nin ikinci oğlu olan Harunü'r-reşid (786-809)'in liderliğinde Arap saldırıları ve karşı hücumlar arttı¹⁷.

IV. Leon, otuz yaşında, 8 Eylül 780'de öldü. Karısı Eirene ve on yaşındaki oğlu VI. Konstantinos (780-797), IV. Leon'un yerine geçti. Konstantinos yetişkin olmadığı için annesi Eirene, imparatorluğa taht naibi olarak hizmet etti. Zeki, azimli ve hırslı olan Eirene, yeteneklerini düzgün bir şekilde kullansaydı etkili bir yönetici olabilirdi; fakat İmparatorluk ve İmparatorluk sarayı, askerî terslikler, dinî tartışmalar, hadım danışmanlar arasındaki çekişmeler, oğlu ile saltanat mücadelesi ve saray entrikaları ile çalkalanırken Eirene, hayatını ikona tapınımının serbest bırakılmasına adanmıştı¹⁸.

Leon'un ölümünden altı hafta sonra Eirene ve Konstantinos'a karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunuldu. Bu komplonun, Leon'un beş üvey kardeşini tahta geçirmek amacıyla ikonoklastlar tarafından düzenlenen bir teşebbüs olduğu ortaya çıktı. İki *caesar*, Nikephoros ve Christophoros ve üç *nobilissimos** Niketas, Anthimos ve Eudokimos, ikonoklast soyluların birçoğu ve birçok saray mensubu isyanda yer aldı. Beş prence papaz rütbesi verildi ve Aya Sofya'da düzenlenen Noel Gününde (780) kutsal ayinleri yönetmeye mecbur edildiler¹⁹.

Ertesi yıl (781) Sicilya'da bir isyan patlak verdi. Ayaklanma, Sicilya valisi Elpidios tarafından yönetildi. Mevcut bütün kuvvetlere, Anadolu'da Araplara karşı yürütülen seferde ihtiyaç duyulduğundan dolayı bu isyana hemen müdahale edilemedi. 782'de patrik ve hadım Theodoros'un emrinde bir Bizans kuvveti, Sicilya'da karaya çıktı ve isyanı bastırdı. Elpidios, kendisini "Romalıların İmparatoru" olarak ilan eden, Araplar tarafından iyi karşılandığı Afrika'ya kaçtı²⁰.

Bu arada Araplar, doğuda Bizans üzerindeki baskıyı sürdürdü. 781'de Abdülkebîr, Adata geçidi ve Anadolu'ya büyük bir saldırı düzenledi. Bu yılki,

¹⁷ Taberi ve İbn Wadhih, 779 ve 780'de yaz seferlerinin arttığını belirtmektedir. Bkz. Taberî, *A. H. 163*, s. 736-737; İbn Wadhih, *A. H. 163*, çev. Brooks [bundan böyle İbn Wadhih].

¹⁸ M. V. Anastos, "Iconoclasm and Imperial Rule 717-842", *The Cambridge Medieval History*, IV, *The Byzantine Empire and Its Neighbours*, ed. J. M. Hussey, Cambridge 1966, s. 82; Theophanes, *A. M. 6273*, de Boor, 1: 454.

* Nobilissimos, özellikle imparatorluk aile üyelerine verilen en yüksek üç şeref unvanından birisi. [Ç.N.]

¹⁹ *a.g.e.*

²⁰ Theophanes, *A. M. 6273, 6274*, de Boor, 1: 454-456.

bir saldırıyı önceden sezen Eirene, Haziran'da Asya themalarının bütün birliklerini harekete geçirdi. Bizans birliklerinin ne kadar büyük olduğu gerçekte bilinmemektedir. Theophanes, imparatorluk birliklerinin sayısının 100.000; Taberî de 90.000 olduğunu belirtir. Ancak her iki bilginin de oldukça abartılı olduğu görülmektedir²¹.

Arap ve Bizans kaynakları, seferlerin tasvir ve hadiseleri hakkında farklı bilgiler vermektedir. Theophanes'e göre imparatorluk güçleri, Asya themalarının tecrübeli bir komutanı tarafından değil de hadım ve *sakellarios** olan Ioannes'in komutasındaydı. Hadım Ioannes, Melon'da Arapları ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra hızlı bir şekilde geri çekilmeye zorladı. Ancak Taberî, Mikhael Lakhanodrakon ve Boukellarion teması strategosu Ermeni Tatzates, komutasındaki 90.000 askerden oluşan bir Bizans ordusunun, Müslümanları durdurmak amacıyla sınıra gönderildiğini belirtmektedir. Abdülkebîr muhtemelen Lakhanodrakon'dan korkmadan ona olan saygısından dolayı emri altındaki askerlerine Bizans kuvvetleriyle tek bir savaş bile yapmadan topraklarına dönmelerini emretmiştir. Bu hareketi için el-Mehdi'nin komutanına çok hiddetlendiği ve başının kesilmesi tehdidinde bulunduğu söylenir. Fakat arkadaşlarının araya girmesi neticesinde Abdülkebîr hapse atılmıştır²².

Bu anlatılardan bir sonuç çıkarmak gerekirse, topladığı büyük askerî kuvvetleriyle Bizanslılar, sadece Arapları durdurmakla kalmadı, aynı zamanda muhtemelen Melon'da bozguna uğrattı. Ramsay, Melon'u ya Toros Dağları'na doğru olan geçitlerden (*κλεισοῦρα/kleisoura*)** birinde ya da yakınında olarak konumlandırmaktadır²³. Standart askerî taktikleri kullanan Araplar, Bizans pusularından kaçmak için Anadolu'ya farklı geçitlerden girip çıkmışlardır²⁴.

Aslında doğrusu bu başarılı Bizans operasyonunu gerçekte kimin yönettiği sorusu üzerinde düşünülmelidir. Muhtemeldir ki, bazılarının da ileri sürdüğü gibi Eirene, IV. Leon ve V. Konstantinos tarafından atanan ikonoklast yanlısı generallere güvenmediğinden dolayı orduyu yönetmesi için sadık bir saray görevlisi

²¹ Taberî, *A. H. 164*, s. 737; Theophanes, *A. M. 6273*, de Boor, 1: 455.

* İdarî ve malî görevler ile yükümlü olan imparatorluk görevlisi. [Ç.N.]

²² Michael the Syrian, *Chronique de Michael le Syrien*, III, çev. J. B. Chabot, Paris 1904, s. 2; Taberî, *A. H. 164*, s. 737; Theophanes, *A. M. 6273*, de Boor, 1: 455.

** Genellikle themalardan küçük olan bazen de themaların bir bölümünü kapsayan askerî bölgedir. Dağ geçitleri için kontrol bölgesi vazifesini görmektedir. [Ç.N.]

²³ Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 335.

²⁴ E. Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1070*, Brussels 1935, s. 85-86.

atamıştır. Bu faaliyetleri doğrultusunda Eirene, kendi ikona politikasına sıcak bakan ya da destekleyen askerî liderleri karşıt görüşte olanlarla yer değiştirerek ilk adımı atmış olabilir²⁵. Bizans ordusunu gerçekte kimin yönettiği net olmamasına rağmen Ioannes muhtemelen sözde komutan idi ve Mikhael Lakhanodrakon ve Tatzates bütün önemli stratejik kararları vermekteydi. Daha önceki askerî istismlarlarından dolayı Mikhael Lakhanodrakon'un Arap korkusunu anlamak zor olmasa gerek. Lakhanodrakon'un mücadele de kesin olarak yer alıp almadığı bilinmemektedir. Ancak Bizans askerî seferlerinin büyük bir bölümünde muhtemelen yer almıştı. Fakat Arap kaynakları, kendilerinin *sakellarios* Ioannes tarafından değil de Mikhael Lakhanodrakon ve Tatzates tarafından bozguna uğratıldıklarını belirtmektedir.

782'de Halife el-Mehdi, Anadolu içlerine büyük bir saldırı emri verdi. Sicilya'da Elpidios isyanın sebep olduğu Bizans iç meselelerinden, Tatzates'in ihaneti ve Konstantinopolis'i kötü yönetmesinden faydalanan Araplar, büyük bir askerî felaketi engellemiş ve böylelikle birçok cephede büyük zaferlerin tadını çıkarmışlardır.

Babası el-Mehdi'nin emirleriyle hareket eden Harunü'r-reşid, 95.793 kişiden oluştuğu söylenen büyük bir sefer düzenledi²⁶. Araplar, Kilikya geçitlerini geçerek ilerledi ve Loulon'dan yaklaşık 20 mil uzaklıkta bir sınır kalesi olan Magida'yı fethetti²⁷. Harun ve ordusu, batıya Opsikion themasına, Nacoleia [Se-yitgazi] şehrine ilerledi²⁸. Bu noktada Harun, ordusunu üç kola ayırdı. Rebi b. Yunus'un komutasındaki birinci kuvvet Nacoleia'yı kuşattı²⁹. Yahya İbn Halid İbn Bernek [Yahya b. Halid]'in emrinde olan 30.000 kişiden oluşan diğer birlikte, Thrakesion themasına doğru hareket etti³⁰. Bu eyaletin strategosu Mikhael Lakhanodrakon, Thrakesion ve Opsikion themalarının sınırında bulunan Darenon³¹'da akıncıları durdurdu³². Lakhanodrakon'un mağlubiyeti ile sonuçlanan ve ona ağır

²⁵ Lawrence A. Tritle, "Tatzates' Flight and the Byzantine-Arab Peace Treaty of 782", *Byzantion: Revue Internationale des Études Byzantines*, sayı 47 (1977), s. 288.

²⁶ Taberî, *A. H. 164*, s. 737-738; Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

²⁷ E. W. Brooks, "The Byzantines and Arabs at the time of the Early Abbasids", s. 737, n. 83; Taberî, *A. H. 165*, s. 737.

²⁸ Taberî, *A. H. 165*, s. 737; Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

²⁹ *a.g.e.*

³⁰ Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

³¹ *a.g.e.*

³² Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 139.

kayıplar verdiren kanlı bir mücadele yaşandı³³. Muhtemelen Harunü'r-reşid'in emrinde seferin esas kuvveti olan üçüncü kuvvet, Konstantinopolis'e doğru ilerledi. Opsikion themasının kontu olan Niketas, Arapların ilerleyişini durdurmak için girişimlerde bulundu³⁴. Taberî, meydana gelen bu savaşın canlı bir tasvirini şöyle anlatmaktadır:

“*ve Kontların Kontu (Opsikion Themasının kontu) Niketas'ın süvarileri onunla (Harun) karşılaştı. Ve Yezîd bin Mezyed, Niketas'ın üzerine gönderildi. Ve Yezîd bir süre bekledi ve beklenmedik bir anda Niketas'a saldırdı ve bozguna uğratılana kadar Yezîd ona saldırdı. Ve Romalılar kaçırıldı ve Yezîd onların karargâhını ele geçirdi.*”³⁵

Artık Konstantinopolis'e giden yol açıktı, başkent ve Harunü'r-reşid arasında hiçbir Bizans ordusu yoktu. Eirene son koruma ordusu olan imparatorluk *tagmatasına* harekete geçme emri verdi. Domestikos Antonios'un emrindeki birlik, boğazdan Anadolu'ya geçti. Nikomedia'nın doğusundaki dağlık bölgede ve Banes Gölü'nde bir savunma hattı oluşturdu³⁶. O sırada muhtemelen Boukellarion themasının birlikleri ve Tatzates'in emri altındaki bir Bizans kuvveti, Arapların arkasına dolandı³⁷. Harun ve ordusu artık bütün kaçış yolları kapalı olan dar Sangarios (Sakarya) nehri vadisinde kısıtılmıştı³⁸.

Bu noktada tam olarak ne olduğu açık değildir. Muhtemelen Tatzates ve Harun'ür-reşid arasında gizli müzakere yapılmıştır. Arap lideri, Tatzates'i kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Theophanes'e göre Tatzates, hadım ve *logothetes tou dromou** olan Staurakios, Eirene üzerindeki gücü ve etkisini kısıkanmıştır. Ona kişisel bir nefret de beslediğinden emrindeki güçlerin büyük bir bölümünü mükâfatlandırıldıkları Arap saflarına geçirmiştir. Fakat 22 yıllık parlak bir askerî kariyere sahip olan Tatzates'in ihanet etmesinin farklı nedenleri olabilir. Ermeni tarihçi Ghevond'a göre Tatzates, imparatorluk sarayı içerisinde nüfuzunu kaybettiği ve rütbesi düşürüldüğü için ihanet etmiştir. Ghevond'un açıklaması daha mantıklı

³³ Theophanes'e göre, Mikhael Lakhanodrakon Darenon'da 15.000 askerini kaybetti. Ancak Süryani Mikhael, Bizans'ın daha düşük bir rakam 10.000 kaybının olduğunu belirtir. Bkz. Michael the Syrian, s. 2; Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, L: 456.

³⁴ Taberî, *A. H. 164*, s. 737.

³⁵ *a.g.e.*, *A. H. 164*, s. 738.

³⁶ Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

³⁷ Trittle, “Tatzates' Flight and the Byzantine-Arab Peace Treaty of 782”, s. 292-293.

³⁸ Michael the Syrian, s. 2.

* İmparatorluktaki seremoni görevleri, imparatorun korunması, siyasi bilgilerin toplanması ve dış işlerinin genel denetimini yapan memurluk birimi. Dromos sekreterliğinin başı. [Ç. N.]

görünüyor. Bu sırada Eirene, Asya themalarının yüksek komutasını istenmeyenleri tasfiye etmekteydi. 781'de *sakellarios* Ioannes, Bizans harekâtlarının başındaydı ve gelecek yıl *logothetes*** Staurakios aynı pozisyona getirildi. Eirene'nin bu davranışları muhtemelen Tatzates'in Arap saflarına kaymasına neden oldu³⁹.

İhaneti öncesinde Tatzates, Bizans'ın konumunu daha da zayıflatmak için bir plan önerdi. Bu plana göre Harunü'r-reşid barış anlaşması talep edecekti. O an için mevkidaşları tarafından haince hareketleri bilinmeyen Tatzates, onları Harun'un ricasını kabul etmeye teşvik etti. Üç temsilci, Staurakios, *domestikos* Antonios ve *magister* Petrus, barış önerileriyle Harun'un ordugâhına gitti. Ahmakça davranan Bizans temsilcileri, rehinelere değişiminde herhangi bir önlem almamıştı. Bu yüzden Arap ordugâhına varmaları üzerine girişte yakalandılar ve hapsedildiler⁴⁰.

Bizans görevlilerinin tutuklanmasından hemen sonra Tatzates ve Boukellarion ordusu ihanet etti ve lidersiz birlikler (tagmata) savunma konumlarından çekildiler. Başkente giden yol tekrar açıldı. Tatzates'in ihaneti, Harun ve güçlerinin Konstantinopolis'in karşısında, boğaz üzerinde kurulmuş olan Chrysopolis [Üsküdar]'e kadar karşı gelinmeksizin ilerlemesini mümkün kıldı⁴¹.

Yenilmiş olan ve kargaşa içerisindeki ordusuyla, düşman tutsaklığındaki generalleri, Elpidios'a karşı Theodore'nin Sicilya seferinden dolayı Anadolu'da büyük oranda azalan insan gücü ile Eirene, Arapları Anadolu'dan çıkarmanın çok zor olduğunu fark etti. Arap kaynaklarının aksine Theophanes'in, bu barış önerisini ilk öneren kişinin Harun olduğunu belirtmektedir. Bizans İmparatorluğunun o dönemde içerisinde bulunduğu istikrarsız durum düşünüldüğünde, bu durumu sorgulamaktan başka bir şey yapılamaz. Anlaşma şartlarına göre, üç Bizans temsilcisi de dâhil olmak üzere, bütün mahkûmlar serbest bırakıldı ve üç yıllık bir ateşkes imzalandı. Konstantinopolis'e gelince, yıllık 90.000 dinar bir vergi ödemeye ve 10.000 adet özel işlemeli ipek elbise vermeye mahkûm edildi. Ayrıca Bizanslılar, Küçük Asya'dan geri çekilmeleri esnasında Araplara ticaret yapma hakkı verecek, rehber ve erzak tedarikinde bulunacaklardı⁴².

** En yüksek saray maliye memuru. [Ç.N.]

³⁹ M. Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", *CMH*, s. 706; Ghevond, s. 153; Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456; Tritle, "Tatzates' Flight and the Byzantine-Arab Peace Treaty of 782", s. 293, n. 47.

⁴⁰ Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

⁴¹ Taberî, *A. H. 165*, s. 738; Theophanes, *A. M. 6274*, de Boor, 1: 456.

⁴² *Kitab al'Uyun*, *A. H. 165*, çev. Brooks, "The Byzantines and Arabs at the Time of the Early Abbasids", s. 739; Taberî, *A. H. 165*, s. 738; Theophanes, *A.M. 6274*, de Boor, 1: 456.

Ancak anlaşma sadece otuz iki ay sürdü⁴³. Taberî'ye göre anlaşmayı Bizanslılar bozdu⁴⁴. Fakat İbn Vâzih, Fazl b. Salih'in imparatorluk arazisine bir saldırı yaptığı muhtemelen 783'e kadar anlaşmayı Arapların bozulduğunu belirtmektedir⁴⁵. 784'de Yezîd birçok ganimet ile dönerek başarılı bir yaz akını gerçekleştirmiştir⁴⁶. Sonraki sene (785) el-Rahib geçidi boyunca Ma'yûf, bir kuvvete komutanlık yapmış ve Ushna [Ushnu/Ushnuh] şehrine ilerlemiştir⁴⁷. Aynı yıl Bizanslılar, karşı saldırı düzenledi. Yerli halkı ve garnizonu saldırıdan önce boşaltılan Adata şehrini ele geçirerek yerle bir ettiler⁴⁸.

Eylül 786'da Harunü'r-reşid, Abbâsî Halifesi oldu. Bizans ordularına karşı askerî başarılarından birisi olan 808'e kadar süren halifeliğine rağmen, Harun tamamıyla saldırgan bir politika takip etmedi. Sınırları güçlendirmek için yoğun bir program başlattı. 786-787 arasında Adata ve Tarsus şehirleri yeniden tahkim edildi. Tarsus, yeniden inşa edilmekle kalmadı aynı zamanda buraya büyük bir Müslüman nüfusu yeniden yerleştirildi. Aynı zamanda Kafarbayya ve Massisa (Misis) kaleleri inşa edildi⁴⁹. Daha sonra Anazarba, 796'da güçlendirildi ve Germanikeia'nın birkaç mil güneybatısında bulunan Harûniyye kalesi 799'da yeniden inşa edildi.

Bu sırada Bizans, ikonoklast tartışmaların yanı sıra Eirene ve Konstantinos arasında bir hanedan mücadelesi ile çalkalanmaktaydı. Ağustos 786'da imparatorlukta ikonla ibadeti yeniden canlandırmak amacıyla VII. Ekümenik Konsil, Konstantinopolis'teki Hagioi Apostoloi [Havariyyûn] Kilisesinde toplandı. Açılış toplantısından bir gün sonra imparatorluk muhafız askerleri (skholarii ve eks-kubitores) kiliseyi bastı ve eğer konsil derhal dağıtılmaz ise orada bulunan herkesi öldürmekle tehdit ettiler. Vahşet, ikonoklast papazların "biz fethettik" diye bağırarak araya girmesi ve gerilimi azaltmasıyla engellendi. Bu koşullar altında İmparatoriçenin konsili dağıtmaktan başka seçeneği yoktu⁵⁰.

Eirene, konsil başarılı bir şekilde toplanmadan önce ikonoklast askerî

⁴³ Taberî, *A. H.* 168, s. 739.

⁴⁴ *a.g.e.*

⁴⁵ İbn Vâzih, *A. H.* 167, n. 739.

⁴⁶ Taberî, *A. H.* 168, s. 739-740.

⁴⁷ *a.g.e.*

⁴⁸ el-Belazurî, s. 297-298; Michael Syrian, s. 2; Taberî, *A. H.* 169, s. 740.

⁴⁹ el-Belazurî, s. 298; Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", s. 706; Taberî, *A. H.* 170, s. 740.

⁵⁰ Giovanni Domenico Mansi, ed. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Paris 1900-1927, 12: 990-991.

muhalefetin etkisizleştirilmiş olması gerektiğinin muhtemelen farkına varmıştı. Araplara karşı muhtemel bir askerî sefer bahanesiyle İmparatoriçe, Eylül 786'da Konstantinopolis'in isyancı imparatorluk garnizonuna kayıklarla boğazdan karşıya, Anadolu'ya geçmelerini emretti⁵¹. Orada Opsikion temasındaki⁵² Malagina'da bir ordu üssünde askerî güçlerin silahlarını bırakmaları ve terhis olmaları emredildi⁵³. Komutanlarından mahrum olan imparatorluk muhafızları bu emre itaat etti⁵⁴. İmparatoriçe daha sonra Thracia [Trakya] ve Bithynia'dan Konstantinopolis'e birlikler göndererek şehrin savunması ile görevlendirdi⁵⁵. Bithynialı kuvvetler çoğunlukla Slavlardan oluşmaktaydı ve muhtemelen ikonoklasm hakkında güçlü bir bakış açısına sahip değildiler⁵⁶. Konsili dağıtan imparatorluk birlikleri, başkenti korumak için V. Konstantinos tarafından oluşturulan seçkin bir birlikti⁵⁷. Böyle bir birliğin lağvedilmesi şüphesiz imparatorluğun savunmasını zayıflattı⁵⁸. İmparatorluk birliklerinin ve komutanlarının lağvedilmesi, bir bütün olarak Bizans'ın ordusunda negatif bir etki oluşturmuş olmalıdır. Ancak son zamanlardaki gelişmeler, Eirene'nin dinî düzenlemelerini devam ettirmesi için saray muhafızlarının sadakatinin gerekli olduğunu gösterdiğinden İmparatoriçe, Konstantinopolis için yeni bir garnizon oluşturmanın gerekli olduğunu düşündü.

Bizans İmparatorluğu hâkimiyetini ele geçirmek için Eirene ve oğlu arasında 790'da açık bir mücadele görünmeye başlandı. Bu yılda kontrolü ele almak için V. Konstantinos tarafından gerçekleştirilen başarısız bir girişiminden sonra Eirene, bütün resmi yönetim belgelerinde kendi adının ilk olarak yer alması kararını aldı. Dahası Eirene, bütün imparatorluk ordularına “yaşadığın sürece oğlunu imparator olarak asla tanımayacağız” dedirterek onlardan kendilerine bir sadakat yemini etmelerini emretti. Armeniakonlular hariç Konstantinopolis'teki

⁵¹ Theophanes, *A. M. 6279*, de Boor, 1: 462.

⁵² Malagina, doğudaki ana yollar üzerindeki ilk önemli geçiş noktasıydı. Ordular genellikle Araplara karşı yapılacak olan saldırılarda burada toplanırdı. Bkz. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 202-203.

⁵³ Theophanes, *A. M. 6279*, de Boor, 1: 462.

⁵⁴ Romilly Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries A. D. 610-1071*, New York 1966, s. 94; Theophanes, *A. M. 6279*, de Boor, 1: 462.

⁵⁵ Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries*, s. 94; George Ostrogorsky, *History of the Byzantium State*, çev. Joan Hussey, New Brunswick 1969, s. 178; Theophanes, *A. M. 6279*, de Boor, 1: 462.

⁵⁶ Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries*, s. 93.

⁵⁷ Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries*, s. 93; Ostrogorsky, *History of the Byzantium State*, s. 178.

⁵⁸ Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries*, s. 94.

garnizon, Asya ve Avrupa themalarının tüm birlikleri yemin etti. Fakat Aleksios Musele emrindeki Armeniakon teması askerleri yemin etmeyi reddetti ve Eirene yerine Konstantinos'un tek imparator olduğunu bildirdi. Şimdi kendilerini koruyan henüz Eirene'ye sadakat yemini etmiş olan diğer themalar yeni komutanlarını seçerek Konstantinos'a müttefikliklerini ilan ettiler. Asya thema birliğle-ri, imparatorluğun eş-yöneticisi olarak Eirene tarafından götürüldükleri yer olan Atroa'da [Uludağ yakınları] 790 Ekiminde buluştular⁵⁹.

Bu sırada Bizans'ın iç çekişmelerinden faydalanan Araplar, imparatorluğa hatırı sayılır hasar verdiler. Doğu kaynakları, yıllık sınır akınlarda bir artış olduğunu bildirmektedir⁶⁰. Bu akınlardan bazıları, Anadolu'nun içlerine ve hatta birkaçı muhtemelen Ege kıyılarına kadar ulaştı⁶¹. Konstantinopolis tarafından yapılan karşı saldırılar başarısızlıkla sonuçlandı. 789'daki başkentteki *tagma* birliklerini kapsayan imparatorluk güçleri, tüm Bizans komutanlarının öldürüldüğü Isauria Dağları'ndaki Kopidnados [Apadna]'a sevkedildi⁶². 790'da Suriye'den gelen büyük bir Arap donanması, Kıbrıs'a saldırdı. Kibyrraioton teması ve Ege Adalarının silahlı birliklerinden oluşan bir Bizans donanması, teşebbüslerini Arap donanmasını durdurmak ve imha etmek üzere planladıkları için saldırı yıkıcı olmuş olmalı. Sonuçta iki donanma; Kibyrraioton teması strategosu Theophilos'un tutsak alındığı Attalia [Antalya] körfezindeki bir deniz savaşında karşılaştı. Harunü'r-reşid'in, "Eğer inancını değiştirip İslâm'ı seçerse Theophilos'un hayatını bağışlayacağına söz verdiği" söylenir. Fakat cesur ve sadık Theophilos bu talebi reddetmiş ve bunun sonucunda idam edilmiştir⁶³.

Oysaki bir Arap kroniği, bu seferin Kıbrıs'a değil Girit'e yapıldığını belirtmektedir. Muhtemelen Taberî, Kuzeydoğu Anadolu'daki Chaldia teması strategosunun yönetim merkezi olan İkitia ile Girit (İkritish)'i karıştırmıştır. Çünkü O, birçok adamın kangrenden ellerini ve ayaklarını kaybettiği aşırı soğuk bir havayla yaz akınının sekteye uğradığını söylemektedir. Oysaki oldukça soğuk yaz sıcaklıklarının tanımı, Girit'e değil Chaldia temasına işaret etmektedir. Taberî, muhtemelen 4.000 Arap'ın ayaklarını kangrenden kaybettiği Chaldia yapılan bir kış seferiyle Girit'i karıştırmaktadır. Bu kaynaklardan Arapların ya 791 ya da

⁵⁹ Theophanes, *A. M.* 6283, de Boor, 1: 466-467.

⁶⁰ Michael Syrian, s. 8; Taberî, *A. H.* 170, 171, 172, s. 740; İbn Wadhîh, *A. H.* 171, 172, 173, s. 740.

⁶¹ Bar Hebraeus, *The Chronography of Abul Faraj Gregory*, ed. ve çev. E. A. Wallis Budge, London 1932, s. 120 [Bundan böyle Bar Hebraeus]; Michael Syrian, s. 8.

⁶² Theophanes, *A. M.* 6281, de Boor, 1: 463.

⁶³ *a.g.e.*, *A. M.* 6282, de Boor, 1: 465.

792'de Chaldia themasına bir kış seferi düzenledikleri ve Bizans ordusundan ziyade çevresel ve doğal afetlerden dolayı büyük bir zayıyata maruz kaldıkları sonucuna varılabilir⁶⁴.

Ekim 791'de Konstantinos, annesinin isteğiyle Eirene'yi bağışlayarak ona imparatorluk sarayına dönme izni verdi. Konstantinos, Eirene'ye imparatoriçe unvanını geri vererek onun tekrar yönetime etkin bir şekilde katılması için de izin verdi. Eirene'nin iktidara dönmesine karşı çıkan Armeniakon teması komutanı Aleksios Musele kırbaçlandığı, tıraş edildiği, esir alındığı ve sonra gözlerinin oyulduğu yer olan Konstantinopolis'e çağrıldı⁶⁵. Bu duruma Armeniakon temasına bağlı birlikler, Aleksios'un halefi Theodoros Kamelianos'un gözlerini kör ederek karşılık verdiler. İmparator, isyancı Armeniakon birliklerini kontrol altına almak için bir ordu göndererek buna karşılık verdi. Fakat isyancılar, Kasım 792'de imparatorluk güçlerini yendiler ve iki komutanın gözlerini kör ettiler. 793 Baharında Konstantinos, bölgeyi ele geçirdi ve isyancıları kolayca mağlup etti. Konstantinos tarafından büyük mükâfatlar vaat edildikten sonra Ermeni soyluları, Ermeni müttefiklerini terk ettiğinde zafer kazanıldı. Fakat imparator onlara karşı sözünü asla yerine getirmede. Bunun üzerine Ermeni destekçiler, Araplara Kamacha kalesini bırakarak karşılık verdi⁶⁶.

Bizans'ın iç karışıklıklarından yararlanan Araplar, Anadolu'ya yıllık akınlarını yapmaya devam ettiler. 793'de farklı seferlerde iki kale-şehri ele geçirdiler. Abdu'r-rahman'ın emrindeki Müslüman birlikleri, Thebasa [Karapınar]'yı ele geçirdikleri yer olan Kapadokya içlerine ve Tarsus geçidine ilerlerken; Armeniakon temasındaki isyanı fırsat bilen diğer bir Arap birliği ise, korunmasız Kamacha kalesini ele geçirdi⁶⁷. Dört yüz Thebasa muhafızının ele geçirilmeden önce susuzluktan öldüğü rivayet edilir⁶⁸. 794'de Sicilya'nın önceki yöneticisi isyancı Elpidios, Karadeniz'in kıyı kenti olan Amisos [Samsun]'a ulaşan bir Arap seferinde yer aldı⁶⁹. Sonraki yaz, bir Arap yağma akını, Kapadokyalı Hagios Prokopios şehrinden [Ürgüp] önce gerçekleşti⁷⁰. Ayrıca 796'da sefere çıkan bir Arap

⁶⁴ Taberî, *A. H. 175, 178*, s. 740-741.

⁶⁵ Theophanes, *A. M. 6284*, de Boor, 1: 468.

⁶⁶ Theophanes, *A. M. 6284, 6285*, de Boor, 1: 468-469.

⁶⁷ Michael the Syrian, s. 8; Taberî, *A. H. 176*, s. 740; Theophanes, *A. M. 6285, 6286*, de Boor, 1: 469.

⁶⁸ Michael the Syrian, s. 8-9.

⁶⁹ Michael the Syrian, s. 9; Taberî, *A. H. 178*, s. 741.

⁷⁰ Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", s. 707.

gücü, Amorion'a kadar Anadolu'ya nüfuz etti⁷¹. Fakat herhangi bir şehrin ya da esirin ele geçirildiğine dair işaret olmadığı için muhtemelen bu akın başarısızlıkla sonuçlandı.

Bizanslılar da bu dönem boyunca saldırı harekâtları düzenledi. 795'de Konstantinos bizzat Araplara karşı bir sefer organize etti. Bu seferde somut bir sonuca ulaşılamamasına rağmen İmparator, Anusan'da Müslüman düşmanlarını mağlup etti⁷².

797'de Konstantinos, Araplara karşı üçüncü seferini düzenledi. Fakat İmparatorun seferi, hainlik sebebiyle başlamadan sonlandı. Konstantinos'a seferlerinde düzenli olarak eşlik eden Staurakios, genç İmparator ve 20.000 seçkin askerinin zaferden emin olduğunu fark etti. Şunu anlamak önemlidir ki, Konstantinos başarılı olabilecek bir operasyona başlamamıştır. Staurakios, imparatorluğun öncü birliklerine düşmanın Anadolu'dan çekildiğine dair sahte raporlar göndermeleri için rüşvet vermiştir. Bu haberlere kolayca kanan İmparator, seferi yarıda bırakarak başkente geri dönmüştür⁷³.

Eirene oğlunu tahttan indirmek için şimdi doğru zaman olduğuna karar verdi. İmparator yakalandı ve Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayında hapsedildi. Eirene, 15 Ağustos 797'de Konstantinos'un gözlerinin kör edilmesini emretti. Kendi adına Bizans'ı yönetmek isteyen ilk kadın Eirene, şimdi imparatorluğun tek yöneticisiydi⁷⁴.

797'de Bizans'ın hanedan mücadeleleriyle meşgul olması, Arap akınlarını yoğunlaştırdı. Harunü'r-reşid, Safsaf sınır kalesini ele geçirirken komutanlarından birisi olan Abdülmelik ve kuvvetleri, Ankyra'ya Boukellarion teması içlerine nüfuz etti. Araplar bu şehri ele geçirmede başarısız olmalarına rağmen Ankyra'nın gizli tahıl depolarını ele geçirdiler⁷⁵.

Takip eden yılda (798) Abdülmelik, Galatia ve Kapadokya'nın ıssız bölgelerini yağmaladı. Arap akınlarının ciddiyetini fark eden Eirene, bir barış anlaşması imzalamak için girişimde bulundu. Eirene, Chrysopolis'in başrahibi Dorotheos

⁷¹ Theophanes, 797'de Ancyra'ya yapılan bir Arap saldırısı ile bu saldırıyı karıştırmış olmalı. Bkz. Taberî, *A. H. 175*, s. 740; Theophanes, *A. M. 6288*, de Boor, 1: 470.

⁷² Theophanes, *A. M. 6287*, de Boor, 1: 469.

⁷³ Theophanes, *A. M. 6289*, de Boor, 1: 471.

⁷⁴ Theophanes, *A. M. 6289, 6290*, de Boor, 1: 472-473.

⁷⁵ Taberî, *A. H. 180*, s. 741; İbn Vâzih, *A. H. 181*, s. 741.

ve *khartophylax** (Χαρτοφύλαξ) Konstantinos'u, anlaşma şartlarıyla Müslüman lidere gönderdi. Fakat Eirene'nin bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı⁷⁶.

799'da büyük bir Arap seferi, Anadolu içlerine kadar nüfuz etti. Arap birlikleri İmparatorluk içlerine ulaştıklarında hemen iki gruba ayrıldılar. Abdülmelik'in emrinde bulunan ana kuvvet batıya doğru, *logothetes* Staurakios'un atlarını ele geçirdikleri yer olan Malagina'daki imparatorluk arazilerine ilerledi. Abdu'l-Rahman'ın emri altındaki ikinci birlik ilk olarak, Opsikion teması kontu Paulos'un güçleri ile karşılaştı. Ardından Efes'e kadar güneybatıya ilerledi. Her iki akıncı birliği de bolca yağma ve ganimetle güvenli bir şekilde topraklarına geri döndüler⁷⁷.

Bizans'ın şansına Araplar, gelecek yıl başarılarını devam ettiremedi. Kuzeyden gelen bir Hazar istilası, Harun'u savaşı sonlandırmaya ve Eirene tarafından yapılan bir barış anlaşmasını kabul etmeye zorladı. Dört yıllık bir ateşkesi öngören anlaşma maddeleri, bu süre boyunca Konstantinopolis'in Araplara yıllık bir vergi ödemesiydi⁷⁸.

Abbâsî Halifeliği ve Konstantinopolis arasında bir barış anlaşması olmasına rağmen küçük Arap akınları devam etti. İbn Vâzih, Anadolu'ya yapılan yıllık Arap akınlarını bildirmektedir. Ayrıca Süryani Mikhail ve Bar-Hebraeus, 800'de bir Bizans karşı saldırısının yapıldığını rivayet eder. Bu yılda Eirene'nin başyardımcısı olan Aetius, Anatolikon ve Opsikion themalarını zafere ulaştırdı. Fakat bir sonraki yıl Aetius'un bozguna uğratıldığı bildirilir. Theophanes'in bu mücadeleler hakkında sessiz kaldığı belirtilmelidir. Ayrıca Taberî, vergiyi ödemesine son vererek barışı bozan kişinin Eirene'nin yerine geçen Nikephoros olduğunu belirtir⁷⁹.

Eirene, aralıklarla devam eden 22 yıllık düzensiz bir saltanatının sonunda 802'de tahtan indirildi. Bu dönem boyunca Anadolu'daki Bizans askerî savunma sisteminde gerileme olup olmadığı, Arap akınlarına karşı çok ciddi bir

* Χαρτοφύλαξ: Bizans döneminde Rum Ortodoks Kilisesi resmi belgelerini ve kayıtlarından sorumlu olan bir dini subay. [Ç.N.]

⁷⁶ Theophanes, *A. M. 6290*, de Boor, 1: 473.

⁷⁷ Taberî, *A. H. 182*, s. 741; Theophanes, *A. M. 6291*, de Boor, 1: 473.

⁷⁸ J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire: From Arcadius to Irene, 395 A. D. To 800 A. D.*, II, Amsterdam 1966, s. 492; Canard, "Byzantium and the Muslim World to the Middle of the Eleventh Century", s. 707; Taberî, *A. H. 187*, s. 742-743.

⁷⁹ Bar-Hebraeus, *The Chronography of Abul Faraj Gregory*, ed. ve çev. E. A. Wallis Budge, London 1932, s. 120; Michael the Syrian, s. 12; Taberî, *A. H. 187*, s. 743; İbn Wadhîh, *A. H. 185, 186, 187*, s. 742.

sınavdan geçip geçmediği soruları çıkmaktadır. Anadolu'yu tehdit eden Araplar, Harunü'r-reşid ve el-Mehdi'nin komutası altında, İslâm gücünün canlanmasıyla çarpıcı bir biçimde ilerledi. Eirene'nin saltanatı dönemi, IX. yüzyıl boyunca devam edecek olan Akdeniz dünyasında yeni bir Arap hamlesinin başlangıcıydı. Eirene'nin varisleri, Müslümanların saldırılarına karşı direnemediler. Araplar, 826'da Girit'i zapt ettiler, 827'de Sicilya'nın fethinin muhtemel ilk adımını attı ve 904'de imparatorluğun ikinci şehri Thessalonika [Selanik]'yı yağmaladılar.

Eirene'nin Araplara karşı politikaları ve taktiklerinin başarısız olduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Küçük Arap başarılarına rağmen imparatorluk savunmaları sağlam kaldı. Bu çok zor zamanlar sırasında Bizans büyük toprak kayıpları yaşamadı. Hem siyasî hem de askerî araçları kullanarak, haraç ödeme de dâhil Eirene, sadece Harunü'r-reşid'in güçlü Arap güçlerine direnmekle kalmadı aynı zamanda Anadolu'daki Bizans varlığını elinde tutmayı da başardı.

Çevirenler: Murat KEÇİŞ* - Cüneyt GÜNEŞ**

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tarih Bölümü; muratkecis@mu.edu.tr.

** Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tarih Bölümü; cuneytgunes@mu.edu.tr.